

УДК 37.014:378.1:378.

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.79.2.24>

Т. І. Сущенко

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри освіти та управління навчальним закладом
Класичного приватного університету

О. Л. Самодумська

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри освіти та управління навчальним закладом
Класичного приватного університету

В. І. Баталкіна

аспірант кафедри освіти та управління навчальним закладом
Класичного приватного університету

Г. П. Дудчак

вчитель української мови
Криворізького навчально-виховного комплексу № 129
«Гімназія-ліцей академічного спрямування»

ЕВОЛЮЦІЯ ОСОБИСТІСНОГО ФАКТОРА У ПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТІ: ПРОБЛЕМИ І ПОШУКИ

Статтю присвячено науковому обґрунтуванню нових проблем еволюції особистісного фактору професійної підготовки педагогічних кадрів в умовах ринкового соціуму.

Доведено, що еволюція особистісного фактору можлива тільки за гуманістичної мегапарадигми в освітньому просторі, наявності якісно нового типу професіоналізму, принципово інших підходів до його змісту й засобів фахової підготовки. Йдеться про моральне розширення людського Я, про здатність бачити й поважати невичерпність і унікальність кожної людської особистості, що є обов'язковою передумовою справжньої еволюції особистісного фактору, гуманності й професіоналізму педагогічних кадрів. Тому гуманізація вищої професійної освіти має виступати провідним імперативом освітніх реформ, науково-технічного й соціального прогресу.

Наголошується на тому, що поглиблений інтерес до еволюції особистісного фактору впливає на вдосконалення технології професійної підготовки педагогічних кадрів, на її подальшу трансформацію.

Визначено пріоритетні напрями щодо внесення корінних змін у перебудову внутрішнього світу та власної поведінки викладачів і студентів з метою розширення людського Я, що впливає на процесуальну сторону гуманізації усіх сфер життєдіяльності та є основою змісту майбутнього професійного й духовного життя, боротьби з тими, хто чинить зло, з «мультиковим сприйманням дійсності», «доларизацією свідомості», пристосуваннями, із пригніченням добротворчої ініціативи тощо. Цьому сприяє формування нового образу професійних знань, гуманної природної потужності і професіоналізму майбутніх педагогічних кадрів.

Науково обґрунтовано розгляд еволюції особистісного фактору як ціннісного впорядкованого цілого, як механізму оволодіння особистістю законами духовного становлення й саморозвитку, як інструменту мислення і умовиводів, як причини появи нових реалій і усвідомлень, врешті-решт, як двигуна загального всебічного розвитку особистості, генеральної лінії її життя.

Ключові слова: еволюція, професійна підготовка, особистісний фактор, добротворчість.

Постановка проблеми. У широкому розумінні еволюція розглядається сьогодні як синонім розвитку, який відбувається у живій і неживій природі або в суспільстві. Вивчення еволюції будь-якої сфери ґрунтується, як правило, на аналізі досягнень не тільки минулого. Тому аналіз сутності самого поняття «особистісний фактор» неможливий без аналізу сукупності факторів, які в нашому випадку стосуються переваги гуманістичної парадигми, у якій головною цінністю є людина. Утім,

для правильного розуміння особливостей такої парадигми важливо враховувати найновіші досягнення вітчизняної та зарубіжної наукової думки у галузі педагогіки, соціології, соціобіології та психології, теорії генно-культурної коеволюції, яку слід розуміти, на думку відомого психолога І. Русинки, як «спільний взаємодіючий перебіг органічної та культурної еволюції» [5, с. 7].

Такий підхід до еволюції особистісного фактора пояснюється тим, що за сучасних умов в Україні

відбувається глибинний злам особистісно-типологічної структури суспільства, змінюються статуси соціальних груп, напрямки і перспективи їхнього розвитку. Мобільність, динамізм нинішнього життя різко збільшують кількість і якісний спектр міжлюдських контактів, що пов'язано з необхідністю збереження соціальної привабливості різноманітних типів людей, які є представниками різних соціальних прошарків, різних націй, культур, політичних та духовних орієнтацій.

Небачений розвиток інформаційних засобів значно наближує їх одне до одного, а часом веде й до прямих зіткнень між ними. Усе частіше в житті люди потрапляють в ситуації, що вимагають від них справжніх гуманних позицій, розуміння й співчуття, вміння допомогти іншій людині. Але щоб знайти власний шлях у житті, щоб вигідно представити себе для професійної кар'єри, гуманна метапарадигма часто не набуває всеохоплюючого характеру. Процес цей доволі важкий, нерідко вимагає від особистості чималого ресурсу і не тільки доброї волі, здатності поступитися власними цілями й інтересами. Останнє передбачає певну внутрішню пластичність суб'єктів спілкування, здатність, сприймаючи проблеми інших, водночас залишатися на боці особистих цілей. Йдеться про нову досить актуальну наукову проблему еволюції особистісного фактора в умовах ринкового соціуму.

В аспекті сказаного актуальним є з'ясування, яким чином еволюція особистісного фактора може впливати на професійну педагогіку, на підготовку педагогічних кадрів і навіть на тлумачення самих термінів «особистість», «особистість викладача», «професіоналізм найвищої категорії освітян – викладача вищої школи» та які можуть бути наслідки такого впливу. Поглиблений інтерес викликає також вплив еволюції особистісного фактору на вдосконалення професійної підготовки педагогічних кадрів, на її подальшу трансформацію.

Аналіз досліджень. У працях В. Андрущенка, Г. Балла, І. Беха, М. Боришевського, С. Гончаренка, Н. Волкової, І. Зязюна, К. Корсака, В. Кременя, В. Лугового, М. Михальченка, О. Романовського, О. Савченко, В. Семиченко, С. Сисоєвої, В. Сластьоніна та інших вказується на необхідність упровадження у вищих навчальних закладах реформ, завдяки яким можливою є модернізація професійної підготовки викладачів вищої освіти. Зрештою, йдеться про моральне розширення людського Я, про здатність бачити й поважати невичерпність і унікальність кожної людської особистості, що є обов'язковою передумовою справжньої еволюції особистісного фактора, гуманності й професіоналізму педагогічних кадрів. Тому гуманізація вищої професійної освіти має виступати провідним імперативом освітніх реформ, науково-технічного й соціального прогресу.

Мета статті – визначити й обґрунтувати проблеми та першочергові напрямки еволюції гуманної метапарадигми в професійній підготовці кадрів.

Виклад основного матеріалу. У філософському плані «ситуація, що виникла, повністю корелює з антропологічною проблемою, сутність якої полягає у виникненні нового типу людини, для якої найхарактернішою ознакою є цілераціональна поведінка, тобто та, що раціонально регулюється вже не внутрішніми цінностями, а зовнішньою метою. Виникнення цього типу, за М. Вербером, пов'язане з промисловою революцією і ствердженнями капіталістичних, ринкових відносин. Цілераціональна дія з аспекту поведінки особистості перетворюється на її основу, що привело до виникнення іншої людини – діяча, ділка. Це тип людини ринково-технологічної епохи, яка замінює особистість. За В. Кременем, це людина є носієм раціональності як послідовного прагнення до свідомо і раніше поставленої мети. Вона – «розумний егоїст», для якого почуття, спілкування, переживання втрачають самостійну цінність. А в міру того, як людина стає ділком, культура як регулятор соціальних відносин змінюється технологією, соціотехнікою, політтехнологіями» [3, с. 364].

Академік В. Кремень, зміст його філософії людиноцентризму доводить, що освіта покликана підняти людину зі сфери ринкового господарства до «духовної норми», ринковою повинна бути економіка, а не суспільство. Головну визначеність освітньої діяльності президент НАПН вбачає в наповненні навчального процесу гуманістичним змістом. Тільки тоді, на думку В. Кременя, освіта виконає своє покликання, коли смыслом її розвитку, центром усіх інновацій і стратегій стає людина.

І. Бех, аналізуючи процесуальну своєрідність феномену самореалізації особистості, прийшов до висновку, що життя людини у сучасному технологічному суспільстві, яке ґрунтується на утилітарному ціннісному світогляді, схильне позбавляти вищого смислу її існування, орієнтації на справжню духовність. Культивує в людині інструментальну позицію, воно прирікає її на всеосяжну матеріальну заклопотаність, яка не звеличує людину у власних очах і в очах всього суспільства [1, с. 30].

Ця проблема дійсно вимагає глибокого теоретичного осмислення. Утім, у сучасному соціумі України відсутнє її достойне пошанування. Як наслідок, ігноруються іманентні (природні) особливості та індивідуально-суб'єктивний світ людини, її духовна парадигма.

Пишаємося й захоплюємося тим, що знання, інформація та технологічні інновації в умовах глобалізації стають провідною продуктивною силою. Але швидко й непомітно зростають негативні тенденції: соціальна нерівність, моральна глухота й байдужість до проявів соці-

альної несправедливості й дискомфортного спілкування в дорослих і дитячих колективах, що в умовах боротьби за економічне зростання через непомірне споживацтво суспільства супроводжується руйнацією української економіки, культури, зростанням злиднів, нестримним фізичним і духовним вимиранням нації [1, с. 8].

Із викладеного вище цілком актуальним і зрозумілим стає те, що перед освітою постає завдання – переглянути зміст та ідеї таких життєво важливих понять, як «гуманність», «професіоналізм» і «добротворчість». Вважаємо, що найдорожча й найважливіша ера розвитку освітньої галузі настане тоді, коли кожен випускник педагогічного ЗВО України ще в студентські роки самостійно прийме необхідність змінювати на краще не тільки освітню галузь, а й самого себе на користь людям. Тому гуманізація педагогічного процесу в ЗВО полягає в перебудові внутрішнього світу та власної поведінки його суб'єктів у напрямку розширення людського Я, що впливає на процесуальну сторону гуманізації всіх сфер життєдіяльності та є основою змісту майбутнього професійного й духовного життя, боротьби з тими, хто чинить зло, з «мультиковим сприйманням дійсності», «доларизацією свідомості», пристосуваннями, з пригніченням добротної ініціативи тощо. Цьому сприяє формування нового образу професійних знань, підтримка викладачами активних позааудиторних добротної справ, оволодіння студентами під час навчання системою дійсно гуманних цінностей, цілісний вплив на їх свідомість, на постійне й поступове її перетворення, розширення сфери практичної добротної, безпосередньо спрямованої на благо людини, збагачення гуманної природної потужності і професіоналізму майбутніх педагогічних кадрів. Тому традиційну професійну педагогіку теж необхідно осучаснювати, доповнювати, наповнювати педагогікою добротої, діяльнісною професійною педагогікою, домагатися введення у ЗВО університетських практичних спецкурсів із людинознавства, культурології, відповідних програм та їх методичного забезпечення, узаконивши відкриття кафедр педагогіки вищої школи, педагогіки педагогічної майстерності викладача в усіх ЗВО, щоб студенти будь-якого ЗВО могли поспішати не на лекції як на навчальне заняття, а йшли до викладача-вченого, який культивує одну з найважливіших формул будь-якого професіоналізму – добротної.

У поняття «добротної» ми вкладаємо такий смисл: це спрямування почуттів педагогічних кадрів на вдосконалення культури, озброєння системою гуманних професійних і життєвих виявів, засобами, зокрема, творчих дій, вміннями здійснювати винаходи у зміні й олюдненні сучасного студентського довкілля, оточуючого близьких і незнайомих людей, безпомилкове визначення

критеріїв добра і зла, краси та гармонії, виявів такого доброзичливого ставлення до людини, яких ще ніде і ніколи не існувало. Тобто предмет гуманізації – розгортання гуманної творчості у професійній діяльності, пізнанні і вдосконаленні себе в них. Істотний зміст наших досліджень – здійснення пошуку оптимального шляху гуманізації педагогічного процесу ЗНО через розвиток чутливості й добротної, пробудження під час професійної підготовки певних добротної здібностей, що існували потенційно у формі можливостей.

Підкреслимо ще один важливий аспект. Сучасна педагогічна психологія має у своєму розпорядженні широкий спектр поглядів на гуманізацію педагогічного процесу.

Одне з найголовніших завдань гуманізації освіти відомий український психолог М. Боришевський пов'язує із забезпеченням високого рівня активності та самоактивності людини, що сприяє розвиткові її потенційних можливостей – як успадкованих, так і тих, що набуваються нею у процесі індивідуальної діяльності, у творчому оволодінні суспільними цінностями, в їх самозбагаченні та саморозвитку власних можливостей. Проведені М. Боришевським дослідження виявили тісну залежність між рівнем самоактивності учнів в оволодінні суспільними цінностями та відношенням змісту останніх до актуальних соціально-психологічних потреб учнів, від включення таких цінностей в реальний життєвий контекст та від того, якою мірою студенти виступають як «співтворці», «співавтори» суспільних цінностей.

Згідно з наведеними підходами до розуміння гуманізації педагогічного процесу ЗВО вчений розробив важливі, на наш погляд, значущі положення і принципи її реалізації. Представимо їх у скороченому вигляді:

1) найцінніше у вихованні – його індивідуальність, неповторність (що зумовлено об'єктивно й суб'єктивно), бо тільки через розмаїття, через індивідуальність пролягає шлях до об'єднання – не стадного, а справді людського, цивілізованого;

2) неприпустимість насильства над свідомістю підростаючої особистості, маніпулювання її поведінкою, згубний вплив на свідомість дитини, на становлення її особистості в цілому єдиної, єдиноспрямованої, монополізованої ідеології; така тоталітарна ідеологія позбавляє вихованця можливості самому виробляти в собі здатність до вибору, а значить, ставати суб'єктом, особистістю в повному, глибокому розумінні цього поняття;

3) у процесі виховання неприпустиме насильство над людиною; необхідне передусім визнання педагогом її можливостей і прав бути суб'єктом педагогічного процесу, активним, рівноправним, хоч і різнозобов'язаним порівняно з викладачем учасником, бути суб'єктом власної активності, носієм волі;

4) у процесі професійної підготовки викладач реалізує розвивальну педагогічну стратегію: постійна, втілена в конкретних справах турбота про зростання особистості студента, про розвиток його самосвідомості, про наближення й реалізацію одного з найсуттєвіших відкриттів на шляху становлення себе як спеціаліста – відкриття власного «Я», з усіма його сильними і слабкими сторонами, з усвідомленням своїх можливостей стати володарем власної долі;

5) основною характеристикою ставлення викладача до студента має бути гуманність, яка включає такі моменти, як: загальна позитивна внутрішня мотивація, установка на сприймання студента, прагнення зрозуміти його потреби, інтереси, постійне сприяння розвитку в нього як того, що становить основу загальнолюдської сутності, так і того, завдяки чому він стає професіоналом. При цьому слід пам'ятати, що повага до студента аж ніяк не обмежується одним лише шанобливим ставленням до нього, що виявляється переважно в зовнішніх формах поведінки викладача. Недопустимість роздратованості, вибуховості, спокійний тон вимог, доброзичливі інтонації в спілкуванні, висока мовна культура у взаєминах хоч і конче потрібні, проте не всевизначальні характеристики його гуманного ставлення;

6) важлива, абсолютно необхідна умова, без якої неможлива гуманізація, – це чесність, щирість, рівноправність, недопустимість фальші з боку викладача, який не має права вимагати від студентів того, чим не володіє сам. Тільки інтелегентна, вільна людина, якою передусім має бути викладач, здатна шанувати волю інших [2, с. 8].

Тому однією з важливих передумов гуманізації педагогічного процесу ЗВО є демократизація управління вишами, гуманізація стосунків у системах «викладач-студент».

Значно збагатив наявне уявлення психологів і педагогів про гуманність Е. Фром, який довів, що в гуманістичній етиці людина «сама і творець норм, і їх виконавець, вона їх створює, вона їх регулює і вона їх дотримується», – підкреслюється важливий концептуальний підхід до гуманізації педагогічного процесу [6, с. 116].

Гуманістична етика засновується на принципі, згідно з яким тільки сама людина може визначити критерій цнотливості та гріха, «благо» – це те, що добре для людини, а «зло» – те, що людині шкодить; єдиний критерій етичної оцінки – благополуччя людини.

Для розуміння суті гуманізму й гуманності важливою є думка Е. Фромма про те, що «визнання благом того, що добре для людини, не передбачає, що егоїзм або відокремленість добре для людини. Це не означає, що людська ціль може бути досягнута у відриві від оточуючого світу. Одна з характеристик особливостей людської природи – в тому, що людина знаходить

себе і своє щастя у спорідненості та солідарності з людьми» [6, с. 116]. Цим самим Е. Фромм попереджає, що гуманізація виховання не допускає й відірваності моральних цінностей від цінностей загальнолюдських.

Із цією метою В. Кремень акцентує увагу на тому, що «в межах освітнього простору, в контексті філософії людиноцентризму необхідно обґрунтувати нове адекватне знання про людину. Це має бути таким знанням, в якому всебічно обґрунтовується необхідність безумовної переваги духовно-моральної сторони, на основі якої і формується особистість. Без такого знання не буде культурно-інтелектуального зростання, здатного в перспективі привести до перетворення людства. І все це неможливо поза філософією освіти, контекстом людиноцентризму, які становлять домінуючу освітнього простору для формування і творення сучасної особистості» [4].

У зв'язку із цим дослідники професійної педагогіки наукової школи Класичного приватного університету (м. Запоріжжя) пропонують внести концептуальні зміни в професійну підготовку усіх випускників ЗВО, підсиливши гуманістичну складову частину їхнього професіоналізму.

Ідеться не про заміну окремих елементів життєдіяльності, а про гуманізацію як цілісну систему, побудову її на принципово нових засадах, при цьому основним питанням повинно бути переосмислення мети професійної підготовки як основного системоутворювального її компонента.

Відомо, що питання гуманізації педагогічного процесу у ЗВО часто розглядається спрощено і зводиться лише до одного – гуманізації стосунків викладачів і студентів. Завдання дійсно важливе. Але ж воно враховує тільки один аспект проблеми, а гуманізації підлягають усі компоненти, складові частини цілісного педагогічного процесу.

Висновки. На основі вищевикладеного можна вважати, що вказані концептуальні положення впливають і на зміст, і на технологію, і на управління педагогічним процесом ЗВО України. Отже, їм підпорядковані всі найважливіші його компоненти. Але таким великим впливом на педагогічний процес принцип гуманізації освіти зобов'язаний своїй внутрішній характеристиці й змісту, а саме еволюції особистісного фактору.

Сучасна педагогіка і психологія, на жаль, ці питання досліджують обмежено, не виходячи за межі лише діагностично-педагогічного консультування чи застосування педагогічно орієнтованих тренінгів.

З огляду на притаманну педагогічній діяльності багатосуб'єктність методологічне значення ціннісної визначеності особистості полягає в подоланні суперечності між нагальністю впровадження результатів аксіологічних досліджень та відсутністю обґрунтованої нової гілки прикладної педагогіки, побудованої на аксіологічній основі.

Відстоюючи свої права бути несхожою на інших, людина, навіть майже не підозріваючи цього, оголошує свої власні цінності, бореться за них усталеними стереотипами, не погоджуючись із цінностями інших людей. Відповідно до цього формуються, змінюються або закріплюються різні способи ставлень до світу і до певних життєвих ситуацій.

Отже, насправді еволюцію особистісного фактору слід розглядати як ціннісне впорядковане ціле, як механізм оволодіння особистістю законами духовного становлення й саморозвитку, інструментом мислення, умовиводів, звичок, причиною появи нових реалій і усвідомлень, врешті-решт, двигуном загального всебічного розвитку особистості, генеральною лінією її життя.

Список використаної літератури:

1. Бех І.Д. Психологічні джерела виховної майстерності : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2009. 248 с.
2. Боришевський М.Й. Особистість у вимірах самосвідомості. Суми : «Еллада», 2012. 608 с.
3. Кремень В.Г. Трансформації особистості в освітньому просторі сучасної цивілізації. *Професійно-технічна освіта*. 2009. № 1. С. 5.
4. Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. Київ : Т-во «Знання» України, 2010. 520 с.
5. Русинка І.І. Психологія : навч. посіб. Іван РУСИНКА. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Знання, 2011. 407 с.
6. Фромм Э. Человек для себя. Исследование психологических проблем. Минск : Папурри, 1992. 498 с.

Sushchenko T., Samodumska O., Batakina V., Dudchak H. Evolution of the personal factor in vocational education: problems and searches

The article substantiates the issues of personal factor evolution in professional pedagogical training in the conditions of a market society.

It is proved that the evolution of personal factor is possible only with a humanistic megaparadigm in the educational space, qualitatively new type of professionalism, fundamentally different approaches to the content and means of professional training. The point at issue is moral expansion of the human "Ego", the ability to see and respect inexhaustibility and uniqueness of each human personality, which is a prerequisite for the true evolution of the personal factor, teachers' humanity and professionalism. Therefore, humanization of higher professional education should be the leading imperative of educational reforms, scientific, technological and social progress.

It is emphasized that deep interest in the evolution of the personal factor positively influences and improves the technology of professional pedagogical training and its further transformation.

Priority areas for radical changes are defined to restructure the inner world, teachers' and students' behaviour, and to expand the human "Ego". The changes affect the procedural side of humanization of all spheres of life and create the basis for future professional and spiritual life, the fight against those who do evil, with "cartoon perception of reality", "dollarization of consciousness", adapters, with the suppression of charitable initiative, etc. This is facilitated by the formation of a new image of professional knowledge, humane natural power and future teachers' professionalism.

The evolution of the personal factor as a value-ordered integrity, as a mechanism for mastering the laws of spiritual formation and self-development, as a tool of thinking and reasoning, as a cause of new realities and realizations, and, ultimately, as an engine for the overall development of the individual and life guideline is scientifically substantiated in the article.

Key words: *evolution, professional training, personal factor, charity.*